روایت‌های ویژه از زندگی آیت‌الله‌العظمی فاضل لنکرانی قدس‌سره

یادداشت منتشر نشده از آیت‌الله محمدعلی خزائلی رحمه‌الله‌علیه

مقدمه: به‌مناسبت شهادت ام‌الأئمه حضرت فاطمه زهرا علیهاالسلام و رحلت جان‌گداز استاد ارجمند استوانه فقاهت و مرجع بزرگوار آیت‌الله‌العظمی آقای حاج شیخ محمد فاضل لنکرانی قدس‌سره خاطرات و دانستنی‌های خود را درباره آن استاد بزرگوار بیان می‌کنم؛ به امید آنکه این نوشتار سرمشق و اسوه‌ای حسنه برای همه علاقه‌مندان به علم و عالم و مقام فقاهت باشد.

قال الامام‌الکاظم علیه‌السلام: «.....أنّ المؤمنینَ الْفُقَهاءَ حُصونُ الإسلامِ کَحِصنِ سُورِ المَدینه لَها»؛ مؤمنان فقیه دژهای اسلامند، همانند دژ دیوارهای اطراف شهر.

حقیر نزدیک به ۲۴ سال (از سنه ۱۳۶۲) با استاد آشنا و مشهور بودم. استفاده‌های علمی و معنوی فراوانی از محضرشان داشته‌ام. دوره اول خارج اصول را از بحث حجیّت ظواهر (از تاریخ (۴/ ۶۲/۸) مطابق با (۱۹ محرم ۱۴۰۴) تا آخر بحث تعادل و ترجیح در سال ۱۳۶۶ به‌مدت چهارسال در خدمت‌شان بودم و وقتی که مجدداً در سال تحصیلی ۱۳۶۷ درس خارج اصول را از اول شروع کردند تا اواخر بحث صیغه امر را در محضر ایشان توفیق تلمّذ داشتم.

تدریسِ اصول استاد معظم آیت‌الله‌العظمی فاضل قدس‌سره در پیرامون سطح کفایه پیش از پیروزی انقلاب معروف بود. آن بزرگوار در سه راه بازار، مسجد امام حسن عسکری علیه‌السلام تدریس کفایه و مکاسب داشتند و شبستان سرداب مسجد، پر از شاگردانی بود که از محضر ایشان کشب فیض می‌نمودند. کفایه و مکاسب را خیلی عالی تدریس و تجزیه و تحلیل می‌کردند.

دوره آخر تدریس کفایه استاد عزیز، هم‌اکنون تحت عنوان «ایضاح‌الکفایه» در شش جلد به چاپ رسیده که انصافاً از شرح‌های خوب و قابل استفاده حوزویان است.

روزی در ضمن درس خارج اصول در مدرس امام خمینی مدرسه فیضیه درباره اصطلاح «محمول من صمیمه ومحمول بالضمیمه» که در کفایة‌الاصول آمده، با ایشان بحث و اصرار در اشکال شد. آن بزرگوار ضمن پاسخ به اشکال فرمودند: من سطح کفایه را شش دوره تدریس کرده‌ام.

برای انتخاب درس خارج اصول در سال‌های ۱۳۵۸ وقتی با دوستان مشورت شد که به درس چه کسی برویم، نظرشان به اصول آیت‌الله العظمی فاضل بود. فآنان می‌گفتند: ایشان از شاگردان ممتاز آیت‌الله‌العظمی بروجردی و حضرت امام خمینی رحمهماالله هستند و از مبانی فقهی و اصولی این دو بزرگوار برخوردارند.

استاد، دوره اول خارج اصول را در مدرسه فیضیّه در مدرس زیر کتابخانه تدریس می‌کردند و بعداً در اثر کثرت جمعیت به مدرس امام خمینی قدس‌سره در مدرسه فیضیه منتقل شد و مجدداً در اثر زیادی شرکت‌کنندگان به مدرسه آیت‌الله‌العظمی گلپایگانی قدس‌سره که نبش خیابان انقلاب (چهارمردان) است انتقال یافت.

شاگردان درس ایشان معمولاً فضلایی بودند که علاقه‌مند به حضرت امام و افکار انقلابی ایشان بودند. استاد فرزانه همزمان با خارج اصول، خارج فقه را نیز شروع کردند. خارج کتاب «الاجاره» را اول شروع فرمودند و بعد از آن خارج حدود و دیات را در سال ۱۳۶۴ آغاز کردند که ما با بسیاری از علاقه‌مندان به امام خمینی قدس‌سره توفیق شرکت و استفاده از محضر مبارکشان را داشتیم و همه درس‌های فقه و اصول ایشان را بعداً خوب مطالعه و مباحثه کردیم. کمتر درسی بود که مباحثه نکنیم. بعد از آن، تدریس خارج استاد ادامه داشت و دوره دوم اصول را به‌طور کامل تدریس کردند. درس فقه ایشان نیز تا سال ۱۳۸۵ ادامه داشت.

• تبعید به یزد و تفصیل‌الشریعه

تدریس خارج حج ایشان، بر محور تحریرالوسیله حضرت امام خمینی قدس‌سره به‌طور گسترده و کامل انجام شد و از صدا و سیما پخش گردید و فعلاً در پنج جلد تحت عنوان «تفصیل‌الشریعه» به چاپ رسیده است.

محور مباحث اصولی و فقهی حضرت استاد، نظرات فقهی حضرت امام خمینی قدس‌سره بود و علاقه خاصی به ایشان داشتند و همیشه در ضمن تدریس، از بعضی بزرگان مثل آیت‌الله‌العظمی خویی قدس‌سره به‌عنوان «بعض‌الأعلام» و از امام خمینی قدس‌سره به‌عنوان «سیدنا الاستاذ الامام الخمینی» نام می‌بردند.

محور درس خارج فقه ایشان تحریرالوسیله حضرت امام قدس‌سره بود که تحت عنوان «تفصیل‌الشریعه فی شرح تحریرالوسیله» به تدریس و شرح آن پرداختند و مبانی و مستندات آن را ذکر فرموده‌اند.

شرح تحریرالوسیله ایشان قبل از زمان تبعیدشان به یزد، شروع شد که در مقدمه جلد دوم (کتاب المیاه) – در تاریخ بیست و هفتم رجب سال ۱۴۰۰ – می‌نویسند: «این جزء دوم کتاب «تفصیل‌الشریعه فی شرح تحریرالوسیله» زعیم اعظم و مجدد اکبر، امام خمینی قدس‌سره است و به تألیف آن در شهر یزد موفق شدم، وقتی در آنجا به اقامت اجباری (تبعید) مقیم بودم. کسی قادر نیست که شکر نعمت خدا را که بر ملت مسلمان ایران ارزانی داشته بجا بیاورد که آنان را از سلطه طاغوت نجات داد و از خواب غفلت بیدار کرد و دست جبّاران را از آنها برطرف نمود و اصول (ریشه‌های) استعمار را که به دست آمریکا که شدیدترین ظالمان است و بر مملکت ایران حاکم بود، قطع نمود و این توفیق عظیم تشکیل دولت اسلامی را به ما ارزانی داشت که به‌برکت روحانیّت شیعه مخصوصاً زعیم اعظم امام خمینی قدس‌سره انجام گرفت و تاریخ قادر به ارائه مثل آن نیست. این برکتی است که در سایه دین حنیف اسلام و روحانیت عظیم ارزانی شد. امیدوارم خداوند توفیق صدور این انقلاب را به ممالک دیگر عنایت فرماید.

حضرت استاد در پایان این کتاب می‌نویسد: «أنا مقیم فیها (بلده یزد) المعروفه بدارالعباده باقامه اجباریه؛ اللّهم الیک المشتکی وعلیک المعول فی‌الشّدّة والرّخا وکان ذلک فی الیوم السابع عشر من شهر محرّم‌الحرام سنه ۱۳۹۵ من الهجرة النبویه.»

• تدریس استاد

آیت‌الله‌العظمی فاضل قدس‌سره نسبت به تدریس خیلی جدی بودند و اهتمام زیادی به تدریس و تربیت شاگرد و نوع‌پروری داشتند. قبل از رحلت امام خمینی قدس‌سره معمولاً تا آخر خرداد تدریسشان ادامه می‌یافت و در هوای گرم و طاقت‌فرسای قم دست از تألیف و تدریس و تحقیق برنمی‌داشتند. از طرفی در ایام سال و تابستان‌ها ییلاق و قشلاق نداشتند و تابستان‌ها بیشتر در قم می‌ماندند و از امکانات رفاهی خارج از قم استفاده نمی‌کردند؛ حتی در ماه مبارک رمضان ۱۴۱۵ «قواعد فقهیه» را در حوزه علمیه قم تدریس کردند که فعلاً یک جلد آن که مشتمل بر بیست قاعده فقهیه است، با مقدمه عالمانه فرزند عزیز ایشان آیت‌الله حاج شیخ محمدجواد فاضل به چاپ رسیده است.

• کیفیت و امتیازات تدریس

امتیاز آیت‌الله‌العظمی فاضل قدس‌سره در تدریس این بود که علاوه بر دقّت نظر و موشکافی مباحث دقیق و تجزیه و تحلیل مطالب درس، از دو جنبه مهم برخوردار بود: یکی قدرت تبیین مطالب و دیگری قدرت تفهیم که این دو جهت از ارکان تدریس می‌باشد و از این حکایت دارند که استاد، خودش مطلب را خوب فهمیده و به کنه مطلب پی برده است.

معمولاً درس‌های ایشان قابل ضبط و یادداشت و از نظم و نثر خاصی برخوردار بود. جوانب مطالب مهم و مشکل را عالمانه و با دقت بیان می‌کردند؛ به‌طوری که خیلی وقت‌ها باعث اعجاب شاگردان می‌شد که استاد این مطالب را از کجای عبارت کتاب استفاده می‌کند؛ مثلاً تهذیب‌الاصول که تقریرات درس حضرت امام قدس‌سره است، چه‌بسا که امام مطلبی را در ضمن نیم سطر متعرض شده بود، ولی استاد دو روز در پیرامون آن بحث می‌کرد که ما می‌گفتیم، شاید استاد خودشان تقریرات مفصل‌تری از درس امام خمینی دارند. کمتر کسی بود که پای درس ایشان بنشیند و مطلب برایش قابل فهم نباشد؛ زیرا مطالب صعب و سنگین را روان و به زبان ساده بیان می‌کردند.

• سفارشات تدریس

روزی برای عیادت در منزل باجک خدمت ایشان رسیدم. در ضمن مواعظی که داشتند، سفارش فرمودند که درس کم بگویید؛ ولی خوب بگویید. استاد باید قبل از تدریس فکر کند که مطالب درس را چگونه بگوید و در چه زمانی چه مطلبی بگوید و چطور بیان کند؛ ولی فرمودند: من این سخنان را به محمدجواد، فرزندم نیز سفارش کرده‌ام.

روزی که شاگردان به‌مناسبتی متقاضی درس فردا شدند، استاد فرمودند: من خارج فقه را قبل از اینکه برای شما بگویم، می‌نویسم و این از من وقت زیادی می‌گیرد؛ اما جنبه‌های مثبت زیادی دارد؛ از جمله آمادگی بیشتر استاد برای تدریس و اتقان و استواری مطالب درس و برخورداری آن از نظم و انضباط. از طرفی یادداشت و نوشتن دقائق و ریزه‌کاری مباحث درس که هنگام تدریس ممکن است از آنها غفلت شود، سبب می‌شود که در ذهن استاد محفوظ بماند و در ذهن تثبیت شود و برای آینده هم قابل استفاده است. همچنین می‌فرمودند: تدریس دو درس سنگین خارج فقه و اصول، وقت و مطالعه زیادی لازم دارد و یک مدرّس تمام وقتش صرف مطالعه و تحقیق و تدریس این دو درس می‌شود.

معظم‌له در تدریس از تکرار و حواشی بی‌مورد اجتناب می‌کردند و در طرح و بیان مطالب جدّی بودند و با مدیریت و تسلّط کامل، کلاس درس را اداره می‌کردند. معمولاً درس اصول ایشان دو ساعت به غروب بود. در مدرسه آیت‌الله‌العظمی گلپایگانی قدس‌سره هرچه افراد کلاس بعدی پشت در ازدحام و سروصدا می‌کردند تا برای درس بعدی وارد مدرس شوند، ایشان اعتنا نمی‌کردند و گاهی نیز آنان را توبیخ می‌کردند که تا تمام‌نشدن وقت کلاس، حق ندارید وارد شوید.

در دوره دوم اصول که اکنون با عنوان «سیری در اصول‌الفقه» در ۱۶ جلد به چاپ رسیده، می‌فرمودند: «می‌خواهم این دوره را کامل بگویم و همه اقوال و نظریات بزرگان را بررسی کنم که چیزی از مطلب باقی نماند.» و بحمدالله همین‌طور هم شد.

• مطالعه و تحقیق

استاد محقق، اهل دقت و مطالعه زیاد بودند، چه در دوران تحصیل و چه در دوران تدریس و مرجعیت. حجت‌الاسلام آقای حیدری یکی از اعضای دفتر ایشان، از قول آیت‌الله‌العظمی فاضل نقل می‌کردند که در زمانی که تحصیل می‌کردم و مجرد بودم، برای مطالعه به کتابخانه‌ای که در سرداب منزل پدرم – سه راه بازار دفتر فعلی – بود؛ می‌رفتم و تا آخرین ساعات شب مطالعه می‌کردم. والده‌ام هرچه برای صرف شام مرا صدا می‌زد، دلم نمی‌آمد مطالعه را رها کنم. والده‌ام می‌گفت «آشیخ محمد» مگر تو شام نمی‌خواهی؟

در سال‌های پس از پیروزی انقلاب که تدریس فقه و اصول داشتند، برای مطالعه جزوه‌های درسی و تقریرات درس‌شان و بیان نظر مبارک‌شان، ضمن عذرخواهی از پذیرفتن آن، فرمودند مدتی است چشم‌هایم در اثر مطالعه و غیره آسیب دیده و مویرگ‌های آن خون‌ریزی پیدا کرده است. در مدت عمر بابرکت‌شان مبتلا به کسالت و درد پا بودند و با این حال از تلاش علمی و تحقیقی و تدریس دست بر نمی‌داشتند. آری:

کس به آسایش تن، فاضل و فرزانه نشد
مرد، فرزانه و فاضل به بسی رنج شود
به هوس راست نیاید به تمنّی نشود
که در این راه، بسی خون جگر باید خورد

عنایت پروردگار و قابلیت اشخاص سبب می‌شود، زحمت و تلاش مستمر و خالصانه، آنها را به مقامات و مراتب علمی و تقوایی برساند و وقتی خداوند خیر و صلاح کسی را خواست، او را به احکام دین و قرآن آشنا می‌سازد و او را فقیه قرار می‌دهد.

امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «إذا أراد الله بعبدٍ خیراً فقّهه فی‌الدین؛ وقتی خداوند خیر بنده‌ای را خواست او را فقیه در دین قرار می‌دهد».

• اخلاق و موعظه

استاد عزیز معمولاً روزهای چهارشنبه در پایان درس خارج، چند دقیقه‌ای موعظه اخلاقی داشتند و با استناد به بعضی احادیث، شاگردان را موعظه و نصیحت می‌کردند؛ مخصوصاً در مورد خانواده‌ها و رسیدگی آقایان به مسائل خانوادگی سفارش می‌کردند و به رعایت جهات اخلاقی و حقوق خانواده و دوری از تهمت و غیبت دیگران سفارش می‌نمودند.

اگر گاهی اوقات در اثر اصرار بعضی شاگردان در اشکال نامربوط، نسبت به بعضی مطالب درس ناراحت می‌شدند و بر سرشان فریاد می‌زدند، ولی فرمودند: چرا دقت نمی‌کنید، شما به کجای مطلب اشکال دارید؟ بعد از آن عذرخواهی می‌کردند، ولی فرمودند: این برخورد من باعث نشود، شما اشکال نکنید. اگر کسی از حوزویان و یا حتی بزرگان بی‌تحقیق سخن می‌گفت و درباره چیزی بدون مطالعه و بررسی، قضاوت می‌کرد، در ضمن درس به‌عنوان تذکّر با قاطعیت اعتراض می‌کردند و می‌فرمودند: مگر راه تحقیق بسته است که بدون بررسی و یافتن صحت و سقم مطالب سخن می‌گویید و اظهارنظری می‌کنید. بکوشید تا درباره مسائل بدون مطالعه و بررسی کافی، نظر ندهید. چرا درباره مطالبی که می‌خواهید بگویید، تحقیق نمی‌کنید؛ زیرا ممکن است درباره کسی چیزی بگویید که یک عمر نتواند سر بلند کند و در این‌صورت شما مسئول خواهید بود.

• مدیریت شورای مدیریت

در آغاز تشکیل شورای مدیریت، مدت ۱۰ سال مسئولیت سنگین این شورا را در ضمن تدریس در حوزه به عهده داشتند و در کنار بزرگان دیگر، به اداره امور حوزه علمیه قم و طلاب و فضلا مشغول بودند. آن هم در زمانی که تشکیلات شورا هنوز نظامی نگرفته بود و احتیاج به صرف وقت زیادی داشت.

• عشق و علاقه به اهل‌بیت علیهم‌السلام

حضرت استاد در شرح زندگی خود می‌گویند: من در دوران جوانی، قریب به ۵۰۰ مرتبه به مسجد جمکران مشرف شدم و از فضای معنوی این مکان مقدس که متعلّق به حضرت حجت عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف است، فیض بردم.

هر سال در ایام فاطمیه دوم می‌فرمودند: سه روز در منزل واقع در سه راه بازار روضه داریم و درس را به این مناسبت تعطیل می‌فرمودند و می‌گفتند: این روضه سنواتی و سابقه‌دار است و مرحوم والدم در این منزل در ایام فاطمیه مجلس عزاداری برقرار می‌کردند.

• سیزده سال مرجعیت

حضرت آیت‌الله فاضل قدس‌سره در دوران مرجعیت خود که از تاریخ (۷۳/۹/۱) به‌طور رسمی شروع شد، خدمات شایانی به کشور و حوزه‌های علمیه و اقشار مختلف مردم داشتند. بیت شریف و دفتر ایشان، پیوسته محل مراجعات و حل و فصل امور و کارگشایی برای مردم و ملجأ و مأوایی برای مراجعه‌کنندگان و طلاب و فضلا بود. امور دفتر تحت اشراف ایشان و به مباشرت فرزند عزیز و گرانمایه ایشان، آیت‌الله محمدجواد فاضل به‌خوبی اداره می‌شد و هم‌اکنون کار دفتر و رسیدگی به امور طلّاب ادامه دارد.

هرکس مخصوصاً طلاب، هر مشکلی که داشتند حتی‌المقدور برطرف می‌کردند و هیچ‌کس از آنجا ناامید و ناراحت برنمی‌گشت.

حضرت استاد از جمله مراجعی بودند که در متن حوزه و جامعه حضور داشتند و با مشکلات حوزویان و مردم عزیز کشورمان آشنا بودند و همیشه به فکر مردم و اساتید و دانشگاهیان و طلاب حوزه‌های مختلف علمیه بودند و با مرجعیت خودجوش خود، در ردیف مراجع تراز اول داخل و خارج کشور قرار گرفتند. ایشان ضمن تأیید اصول نظام مقدّس جمهوری اسلامی، با صراحت در مناسبت‌های مختلف به بیان تذکرات مشفقانه و سازنده به‌طور عمومی و خصوصی نسبت به مسئولان می‌پرداختند.

امام جمعه محترم قم آقای[آیت‌الله] استادی، در مجلس ختم ایشان در مسجد اعظم فرمودند: در ملاقاتی که با آیت‌الله‌العظمی فاضل داشتیم، ایشان می‌فرمودند: ما نباید تنها مدح‌کننده دیگران باشیم؛ بلکه باید اشکالات را هم در درجه اول به‌طور خصوصی و اگر مؤثر نشد، به‌صورت عمومی تذکر دهیم.

• خدمات علمی و فقهی

مرجع فرزانه آیت‌الله‌العظمی فاضل در تعمیق فقه اهل‌بیت علیهم‌السلام و گسترش آن عنایت جدّی داشتند و با تأسیس مراکز فقهی در مشهد و قم تحت عنوان «مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم‌السلام» و تأسیس کتابخانه‌های تخصصی، به ترویج فقه و فرهنگ شیعه پرداختند و طلاب و فضلایی را در رشته‌های تخصصی فقه و اصول در محدوده درس خارج ترتیب نمودند.

والسلام علیکم ورحمة‌الله وبرکاته

الاحقر، محمدعلی خزائلی – ۸۸/۰۱/۲۰